

Avelsplan för svenska allmogefår

utarbetad av

Föreningen Svenska Allmogefår

Åsenfår. Foto och © Peter Thorén

© Föreningen Svenska Allmogefår.

Reproducering, helt eller delvis, är ej tillåten utan tillstånd från föreningen

1. Inledning

Sedan föreningen bildades 1995 har hittills åtta raser/grupper av allmogefår återupptäckts och ingår nu i genbanken (Dala Pälsfår, Roslagsfår, Åsenfår, Gestrikefår, Helsingefår, Svärdsjöfår, Värmlandsfår och Klövsjöfår). Eftersom föreningens bevarandearbete har startats relativt nyligen håller vi det för troligt att fler raser/grupper kommer att återupptäckas. Bohusfåren har varit under utredning och ingår för närvarande inte i genbankerna.

Taxonomisk status hos dessa raser/grupper är i nuläget oklar. Inga genetiska data finns som anger hur stora eller små genetiska skillnader det finns mellan dessa får. Helt klart är dock att de alla representerar en lokalt framkommen och adapterad population där fenotypiska (utseende- och beteendemässiga) skillnader finns. En kort beskrivning av respektive ras/grupp följer nedan.

1.1 Raserna

Uppgifter som går att finna under respektive ras nedan kan komma att revideras inom kort då föreningen för närvarande genomför en inventering av alla allmogefår. I denna inventering ingår en mängd uppgifter, bl a måttuppgifter av olika slag.

1.1.1 Dala pälsfår

Ursprung: Bröderna Bergström i Älvdalsåsen.

Återupptäckta: 1975 av Britt och Ingemar Norlin.

Kännetecken: Vanligen vita, ibland mörka tecken i ansikte och på ben. Vikt 30-40 kg. Behornade baggar och ull av ryatyp, men ull av gobeläng- och finullstyp kan finnas på samma djur. Sk franslamm förekommer med liten korkskruvslock.

Status (FAO): *Endangered* (Utrotningshotad)/*Critical* (akut utrotningshotad)

1.1.2 Roslagsfår

Ursprung: Henry och Maj Jansson på Raggarön utanför Östhammar.

Återupptäckta: 1992 av Nils Dahlbeck.

Kännetecken: Vita eller svarta. Svarta djur ofta med vit kalott på huvud och vit teckning på benen. Ullen är ofta av ryatyp och vikten är ca 30 kg. Baggar har horn.

Status (FAO): *Endangered* (Utrotningshotad)

1.1.3 Åsenfår

Ursprung: Älvdalsåsen

Återupptäckta: Britt Norlin, Eva och Axel Davidsson och Nils Dahlbeck.

Kännetecken: Grå, svarta men ibland även vita. Lammen föds ofta mörka och ljusnar efter hand. Tackor väger 30-40 kg medan baggar kan väga 40-45 kg. Ullen är finfibrig, det finns djur av både rya- och finullstyp. Baggarna har ofta horn.

Status (FAO): *Endangered* (Utrotningshotad)

1.1.4 Gestrikefår

Ursprung: Mörtebo, Ockelbo och Järbo i Gästrikland.

Återupptäckta: 1994 av Anita Gröndahl.

Kännetecken: Färg varierar från svart, grå, brun till vit, ofta brokiga. Både behornade tackor och baggar förekommer men djuren är i regel kulliga. Ull är av ryatyp och vikten ligger mellan 30-40 kg.

Status (FAO): *Critical* (akut utrotningshotad)

1.1.5 Helsingefår

Ursprung: Bröderna Olander i Mållångstuga i Hälsingland samt Mats Olsson i Boltjärn.

Återupptäckta: Gun Marie Swessar, 1987

Kännetecken: Färg varierar från svart, brun, grå till vit. Teckningen är ofta brokig med bläs. Baggarna kan vara både kulliga och behornade och ulltypen är oftast rya. Vikt 40-50 kg. Fåren från Boltjärn har skillingar på halsen.

Status (FAO): *Critical* (akut utrotningshotad)

1.1.6 Svärdsjöfår

Ursprung: Anna Britta och Erland Johansson, Hillersboda, Svärdsjö.

Återupptäckta:

Kännetecken: Små till storleken ofta vita eller ibland svarta och då ofta med vita tecken. Kulliga med krusig ull, mycket finfibrig och mjuk (sk ”tyskull”). Vikt 35-40 kg.

Status (FAO): *Critical* (akut utrotningshotad)

1.1.7 Värmlandsfår

Ursprung: Bengt Sonesson i Värnäs (djur insamlade från hela Värmland och närområden)

Återupptäckta: 1990 av Nils Dahlbeck.

Kännetecken: Varierar i färg och teckning och finns i alla färger som förekommer hos får. Baggarna kan vara både kulliga och behornade, tackorna är kulliga. Vikt mellan 40-50 kg.

Status (FAO): *Not at risk* (utom fara)

1.1.8 Klövsjöfår

Ursprung: Klövsjö

Återupptäckta: Ivar Andreasson, 1991

Kännetecken: Lång och glansig ull i huvudsak av ryatyp men även vadmalsull förekommer. Färgen är vit eller svart men brokiga djur förekommer. Ansikte är ullfritt och glansigt. Tackor väger 40-50 kg, baggar 55-60 kg.

Status (FAO): *Critical* (akut utrotningshotad)

2. Nuläget

2.1 Antal

I december 2006 fanns det totalt 3095 allmogefår i genbank fördelade enligt tabell 1.

Tabell 1. Antal djur i genbank (31/12 2006) av vardera dala pälsfår, roslagsfår, åsenfår, gestrikefår, helsingefår, svärdsjöfår, värmlandsfår och klövsjöfår.

Ras/grupp	Antal djur	♀	♂	N_e^*	Totalt antal besättningar (**)	Antal djur i besättning med gruppbetäckning	Andel av total population
Dala Pälsfår	116	101	15	52	11 (0)	0	0
Roslagsfår	368	321	47	164	37 (1***)	27	7,3 %
Åsenfår	508	425	83	278	65 (4)	66	13,0 %
Gestrikefår	116	90	26	81	11 (0)	0	0
Helsingefår	176	122	54	150	25 (0)	0	0
Svärdsjöfår	108	86	22	70	9 (2)	21	19,4 %
Värmlandsfår	1628	1443	185	656	141 (1)	24	1,5 %
Klövsjöfår	75	66	9	32	9 (0)	0	0
Totalt	3095	2654	441	1513	321 (8)	138	4,5 %

* N_e endast beräknad utifrån könskvot. Värdet bygger på att det finns slumpmässig parning mellan samtliga individer i rasen/gruppen. Så är givetvis inte fallet utan värdet representerar den maximala nivån men är sannolikt mycket lägre.

** antal besättningar med gruppbetäckning

*** tillkommer ursprungsbesättning som ej är med i genbank, okänt antal tackor

En av raserna uppfyller i dagsläget en effektiv populationsstorlek på 500 djur vilket motsvarar den nivå då man anser att genetisk drift (slumpmässig förlust av genetisk variation) som evolutionär kraft är tillräckligt låg. Det är tom så att två av raserna ligger nära eller under en effektiv populationsstorlek på 50 djur. Den nivå som behövs för att undvika den allra värsta inaveln (1% inavelstegring; Frankel 1981).

Den enda ras/grupp som överstiger $N_e \geq 500$ är värmlandsfåren. Idag är mer än hälften av alla allmogefår värmlandsfår och nära hälften av alla besättningar håller värmlandsfår.

Andelen besättningar med gruppbetäckning är en mycket liten del av hela populationen. Ingen av raserna har en högre andel än 19 % av djuren som finns i besättningar med gruppbetäckning. Totalt är det endast 8 besättningar, som tillsammans representerar 4,5 % av det totala djurmaterialet, som har gruppbetäckning.

2.2 Exteriör och funktion

Gemensamt för allmogefåren är att de, iallafall jämfört med mer produktionsinriktade fårraser, är små (tackvikter 30-40 kg, baggvikter 40-60 kg), har relativt låg fruktsamhet (1-2 lamm/tacka) och är goda mödrar. Föreningen känner starkt att en kartläggning/inventering av samtliga rasers exteriör är nödvändig. Ett sådant arbete är påbörjat och har hög prioritet bland föreningens aktiviteter. Allmänt för allmogefår

kan sägas att de har hållits extensivt ute på fåbodar och skärgårdsöar under betessäsongen och att de i regel togs hem inför höstslakten. I regel var betäckningen då redan avklarad.

2.3 Hälsa och ohälsa

Allmogefår upplevs i regel som friska och sunda djur. Det förekommer en del ohälsa som hos alla får men det finns ingenting i dagsläget som visar att allmogefår skulle vara speciellt sjuka eller på annat sätt osunda. Föreningens genbanker har under flera år (sedan 1997) samlat in rapporter från anslutna genbanksbesättningar där bl a dessa aspekter behandlas. Inom ett par år torde det finnas tillräckligt med information analyserad för att denna punkt skall kunna utökas betydligt.

Det senaste året har Maedi Visna (MV) påträffats i några genbanksbesättningar. Med anledning av detta kommer FSA att upprätta en smittskyddsplan för respektive genbank och vidare smittskydd behandlas där och inte i denna avelsplan.

2.4 Populationsstruktur

Samtliga raser som ingår i benämningen ”allmogefår” bevaras var för sig. Även om detta medför mindre effektiva populationsstorlekar menar FSA att vi inte vet tillräckligt mycket om den genetiska populationsstrukturen som t ex graden av skillnader/likheter mellan olika raser. Det är möjligt att vissa raser bör slås ihop och bevaras under en genbank (vid genetiska problem eller för att öka N_e) men viktiga genetiska fakta saknas. FSA anser att genetiska undersökningar är en av de viktigaste aktiviteterna som är planerad framöver.

3. Identifiering och registrering av djur

Registrering och identifiering av djurs identitet och härstamning skall vara de enskilda djurägarnas angelägenhet och ske enligt de regler som finns i Statens jordbruksverks föreskrifter angående märkning av djur. Härstamning skall styrkas med uppgifter från Föreningen Svenska Allmogefårs genbank/härstamningskontroll.

I de besättningar där gruppbetäckning används anges som far åt respektive lamm det årets baggrupp. Baggruppens sammansättning skall vara känd och det ska gå enkelt att härleda vilka individer som har ingått.

4. Mål

4.1 Avelspolicy

De gamla lantraserna av allmogefår skall bevaras som genbanker med så stor genetisk variation som möjligt och med de egenskaper som var kännetecknande för populationerna när det aktiva bevarandearbetet påbörjades. Aveln skall bedrivas utan ensidiga avelsmål. Djur som uppvisar ärftliga defekter och icke önskvärda egenskaper, t.ex. dåligt lynne, samt egenskaper som kan misstänkas vara följden av eventuell korsning skall undantas från avel. Hållande av genbanker *in-situ* ska stimuleras så långt möjligt.

4.2 Långsiktiga mål

FSA vill verka för att:

- samtliga allmogefårraser skall nå en effektiv populationsstorlek större än 500 individer
- samtliga allmogefårraser är undersökta genetiskt med avseende på genetisk variation och genetisk differentiering
- gruppbetäckning som parningsmodell utreds och undersöks med avseende på partnerval och baggrepresentation i avkomman
- minst 10% av antalet djur i respektive genbank hålls *in-situ*

4.3 Kortsiktiga mål

FSA vill verka för att (under 2007-2009):

- samtliga allmogefårraser uppförkas till en effektiv populationsstorlek större än 50 individer.
- samtliga allmogefårraser är karakteriserade och dokumenterade på ett betryggande sätt inför det framtida bevarandearbetet.
- är FSA registerförande förening med denna avelsplan som grund och i genbanksformen.
- den felaktiga informationen i DAD-IS rättas till (dvs att det bara finns tre raser av allmogefår och diverse felaktiga mått- och viktuppgifter).
- föreningen anordnar årliga genbankskonferenser för att diskutera bevarandearbetet och gå igenom resultatet av årets arbete

5. Avelsarbetets genomförande

FSA planerar att bedriva avelsarbetet genom att:

- genbankskontrakt upprättas med samtliga ägare av allmogefår i genbank
- genbanksintyg utfärdas för samtliga djur i genbank
- en sluten stambok för samtliga allmogefårraser skall finnas
- samtliga genbanker vid varje års slut inlämnar en årsrapport innehållande bl a uppgifter om antal djur i avel, lamningar, ev sjukdomar och annat som kan vara av värde i avelsarbetet
- utföra en initial inventering och beskrivning av samtliga allmogefårraser samt skapa former för en periodiskt återkommande inventering
- verka för att så många handjur som möjligt används i avelsarbetet
- betäckning med baggar i grupp kan ske med dispens från FSA. Flera ursprungsbesättningar tillämpar fortfarande denna betäckningsform och FSA anser det viktigt att dessa djur fortsättningsvis kan ingå i respektive genbank. Det är dock viktigt att huvudparten av populationen har helt känd härstamning men några besättningar bör tillåtas att använda gruppbetäckning av kulturhistoriska och genetiska skäl. I besättningar med gruppbetäckning är härstamningen på handjursidan inte helt känd men alla potentiella fäder är kända.
- om så är ekonomiskt och praktiskt möjligt kontrollera exakt härstamning även vid gruppbetäckning (med molekylärbiologiska metoder)
- nära släktskapsavel i möjligaste mån skall undvikas
- samarbeta med SJV hur sperma från baggar i spermabank kan användas. Föreningens önskemål är att denna sperma endast ska användas till stambokförda tackor eller till tackor som föreningens styrelse har godkänt
- med hjälp av lämplig mjukvara följa avelsarbetet så att inte vissa individer tillåts dominera avelsbasen och därmed verka för att alla individers genetiska variation tas till vara så långt det går
- utföra genetiska undersökningar för att få nödvändig kunskap för ett korrekt avelsarbete

Denna avelsplan skall vara föremål för regelbunden omprövning och ha en giltighetstid på fem år från beslutsdagen.

Denna avelsplan har godkänts av Föreningen Svenska Allmogefårs årsmöte den 17/3 2007.

Avelsplanen har sedan dess ytterligare reviderats (med årsmötets tillstånd) i april månad 2007 för att kunna antas av SJV.

Uppsala 2007-04-05

Anita Johansson
Ordförande